

Dijital Bir Sosyal Felsefeye Çağrı (Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü Kitabı Üzerine)

Han, B.-C. (2020). Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü (Ç. Tanyeri, Çev.). İstanbul: İnka Yayınları.

İbrahim Hakan Dönmez, Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, ihdonmez@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7107-1020>

Kitap Eleştirisi

Book Review

Kitap bittiğinde “Günümüz nesli olan bizler kapitalizm ile dataizmin aşkının ürünleriyiz ve zombi bir yaşama mahkûmuz” düşüncesine yakın bir bakışla kendinizi sorgulamaya girişmeniz mümkün, bunun bende de olduğunu belirtmek isterim. Ama zihnimde oluşan bu karamsar bakışa rağmen içimde küçük bir umut ışığı da oluştu. Sanat ve felsefeden güç olarak ortaya konmuş bu karamsar kitabın kendisi, bir umut ışığının da kaynağı aslında. Kitabı tanıtmanın yanında bu umudu da paylaşmak yazının motivasyonun bir parçası oldu.

Byung-Chul Han dünyada olduğu gibi Türkiye’de de artan bir hızla akademik çevrenin ilgi alanına girmeye başladı. Son birkaç yılda farklı yayınevleri tarafından (Han’ın kitapları) art arda çevrilip yayınlanmakta. (Han’ın) kitaplarını okuduktan sonra, haklı bulduğum bu ilginin nedeniyle ilgili bende de bazı kanaatler oluşmuş durumda. Öncelikle belirtmemiz gereken Güney

Koreli felsefeci, kültür kuramcısı, yazar Byung-Chul Han’ın, Alman idealizminden etkilenmiş ve Karl Marx, Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger, Michel Foucault ve Giorgio Agamben gibi düşünürlerden beslendiği bilgisidir. Ayrıca Türkçeye tek eseri tercüme edilmiş olan alman gazeteci Rank Schirrmacher’in (2017) bilgisayarlarının karşısında yalnız bireyin kendi iradelerine dayalı bir gerçeklikten ziyade oyunun kurallarını belirleyen başkaları tarafından idare edildikleri, farkına varmadıkları bir “Cesur Yeni Dünya”nın insanı oldukları yönündeki düşüncelerinin Han tarafından felsefi boyutta yeniden tartışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Han’ın akademik dünyadaki popülaritesini artıran özelliklerinden birisi onun yukarıda da bahsettiğim felsefi olarak derin bir birikime sahip olması ve bu birikimi, teknolojideki gelişmeler nedeniyle çok hızlı değişen günümüz toplumunu anlamak için kullanmasıdır. Bunu yaparken de kısa, öz, ama yoğunluğundan taviz vermeyen ve hiçbir unsuru kenarda bırakmayan eskilerin deyimiyle “ağyarını mâni efradını cami” ifadeler kullanması ve akıcı bir üsluba sahip olması farklı alanlardan okuyucuyu da kendisine çekmektedir. Belki de anadili dışında yazıyor olmasının anlaşılabilir olmayı özellikle gözetmesine katkı sunduğunu söyleyebiliriz.

Onun bu kitabında okuyucuyu kendisine çeken özelliklerinden bir diğeri de sanırım kelimelerin etimolojilerine duymuş olduğu özel ilgi ve kavramsal tartışmaya bu noktadan başlıyor olması. Örneğin dijitalleşme konusuna girerken o kavramın kökenini sorgulamakla işe başlıyor. Latince parmak anlamına gelen “digitus” sözcüğünden geldiğinin tespitini yapıyor. Ona göre dijital alanda insan eylemi parmak uçlarına indirgenmektedir. Oysa insan faaliyeti uzun zaman elle bağlantılıydı. Eylemde bulunmanın imgesi bu nedenle el atmak olabiliyordu. Oysa bugün sadece parmaklarımızı dokunduruyoruz (Han, 2020b: 107).

Elbette bir felsefeci olarak kitapta dijital gündemi yakalaması ve kapitalizm eleştirisini bu çerçeveden ele alması nedeniyle hepimizin gündelik yaşamına dokunuyor olması kitabı daha da çekici kılmaktadır. Hatta Doğulu bir kökene sahip ama batı felsefesine hâkim birisi olması belki özelde Türk aydınınının hissettiklerinin kaleme dökülmüş hali olarak görmemize neden olabilir. Tabi ki sağlam bir edebiyat ve sanat literatürüne vakıf olması ve bunları görüşlerini savunurken akademik dilin ötesine geçecek bir beceriyle kullanabilmesi de onun kitaplarının geniş kitlelerin ilgisini çekmesine katkı sunmaktadır.

Han’ın eserinde yoğun olarak yaptığı şey kapitalizm eleştirisidir. Ama öte yandan kapitalizmin en uç noktası olarak dijitalleşmeyi her fırsatta ele almaktadır. Dijital teknoloji kapitalizmin en yeni ve güçlü silahı olarak ortada durmakta, onu eleştiren ve yenme mücadelesi veren görüş sahiplerinde bile bariz bir umutsuzluk havası vermektedir. Bu bağlamdaki düşüncelerinin bir özeti sayılabilecek ifadelerini buraya almak açıklayıcı olmanın yanında onun çarpıcı üslubunu görmek açısından da yararlı olacaktır.

Apple-Shop kabe gibi bir egemenlik biçimini temsil etmektedir. Bu şeffaf küp kendini özgürlük olarak sunmakta ve sınırsız iletişimi temsil etmektedir. Oysa bu şeffaflığın kendisi bizzatı egemenlik biçimidir ve günümüzde dijital bir totalitarizme bürünme yolundadır. Yeni bir egemenliğin habercisidir, hiper kapitalizmin egemenliği. Bugün bütüncül gözetim ve bütüncül sömürüyle daha fazla örtüşen bütüncül iletişimi sembolize etmektedir. (Han, 2020b: 30)

Han’ın “güzel”, “şeffaflık”, “ölüm” gibi kavramları yeniden revize etmesi, tersine çevirerek okuması ve onun hakkındaki kanaatlerimizi yanlış bilincin düzeltilme çabası diyeceğimiz tarzda eleştirinin bir unsuru olarak kullanması onu orijinal kılan özelliklerden birisidir. Örneğin Han şeffaflığı tek tipleştirmenin başka bir ifadesi olarak görmektedir. Günümüzde mitleştirilen şeffaflığın iyi düşünülüğünde pek de olumlu bir durumu ifade etmediğini iddia etmektedir. Zira güven toplumuyla örtüşen bir kavram değildir şeffaflık, daha çok denetim toplumlari için kullanışlı bir kavramdır. “Güvenin anlamı başkası hakkında hiçbir şey bilmiyor olsak da onunla ilişkimizin olumlu olmasıdır. Güven bilgi eksikliğine rağmen eylemde bulunmayı mümkün kılar. Kişi hakkında baştan her şeyi biliyorsam, güvene gerek kalmaz” (Han, 2020b: 32). Artık güvene ihtiyacın kalmadığı bir çağa giriyoruz ve Assange bile “günümüzde bir ideoloji olarak totaliterleşen şeffaflığa kuşkuyla bakmaktadır” (Han, 2020b: 48). Han’ın dijitalleşme boyutuyla sık sık dikkat çektiği Panoptikonun özelliği, “onun sakinlerinin kendilerini teşhir ederek ve soyunup ifşa ederek panoptikonun inşasında bizzat aktif olarak çalışmalarıdır” (Han, 2020b: 49).

Han “güzel” kavramını da Hegel düşüncesinden yararlanarak ele almakta ve bugün pornografik hale gelen “güzel” (Han, 2020a: 65) kavramının özü itibari ile kapitalizm ile uzlaşamayacağını dile getirmektedir (Han, 2020a: 59). Çünkü Hegel’e göre “bir emtia, hiçbir tüketim nesnesi, hiçbir mal güzel olamaz. Bunlar bir şeyi güzel yapan içsel bağımsızlıktan, özgürlükten yoksundur. Tüketim ve güzellik birbirlerini dışlar. Güzel kendisini reklam etmez. Ne eğlenmeye ne de edinmeye teşvik eder” (Han, 2020a: 60). Her şeyi tüketim ve spekülasyonun boyunduruğu altına sokan kapitalizmde güzele yer yoktur (Han, 2020a: 65). “Günümüzde güzelin krizi, güzelin kendi mevcudiyetine, kullanım ve tüketim değerine indirgenmesinden kaynaklanmaktadır. Tüketim,

ötekini yok eder. Sanatın güzeli tüketime karşı direniştir” (Han, 2020a: 72). Bu gün güzelin pürüzsüzleşerek beğeni, like objelerine, keyfi ve rahatlatıcı şeylere dönüşmesi sonucunda güzelin krizi ile karşı karşıyayız (Han, 2020a: 87).

Han “ölüm” dürtüsüne de ele aldığımız “Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü kitabında” görüldüğü üzere farklı bir pencereden bakmaktadır. Ona göre kapitalizm ölümün olumsuzlanmasına dayanmaktadır ve sermaye mutlak bir kayıp olan ölüme karşı biriktirilmektedir (Han, 2020b: 11). Bu bir yanılsamadır “öldürmek için biriktirilen servet hayatta kalmak için biriktirilen servetmiş gibi tahayyül” (Han, 2020b: 12) edilmektedir. Bu aslında büyüyen sermayenin insanı ölümden uzak tuttuğu yönündeki arkaik inancın varlığını sürdürmesinden ibarettir (Han, 2020b: 14). Han’a göre insan yaşamının işlevle uyumlu hale gelmesi bir ölüm kültürüdür. “Performans prensibi, insanı makineye yaklaştırmakta ve onu kendisine yabancılaştırmaktadır. Dataizm ve yapay zekâ düşüncesi bile nesneleştirilmiştir. Ona göre “hayatta kalmak için kendimizi canlı canlı gömüyoruz. Hayatta kalmak umuduyla ölü bir değer olan sermayeyi biriktiriyoruz”” (Han, 2020b: 16).

Yine bu eserinde sinema, sanat ve sosyolojik çalışmalarda kullanışlı bir kavram olarak ortaya çıkan “zombi” metaforundan Han’ın da yararlandığını belirtmek gerekiyor. Aslında içi boşaltılmış tüketim nesnesine dönüştürülmüş, çoğalmaktan başka güdüsü olmayan modern insanı tanımlamak için oldukça güçlü bir metefordur “zombi”. Örneğin Tani, 21. yüzyılın metaforları arasında Alzheimer ve zombiyi saymıştır (Akt. Bauman & Mazzeo, 2019: 86). Zombi metaforunu Alzheimer’ın bir sonucu olarak gören Tani’ye göre, spor salonlarından çıkmayan, sürekli güzellik peşinde olan, ekrana ve kendine bakan, bedenle sanal bir bağ içinde olan modern insanın elinde sadece zihni kalmış, ama onun işlevini de bilgisayara bırakmasıyla zihni salt bir kaba dönüşen insanın elinde bir şey kalmadığından zombilere dönüşmüştür (Akt. Bauman & Mazzeo, 2019: 88-89). Han’a göre de yaşamın ölümden koparılması, zombi yaşama yani yaşamdaki ölüme yol açmaktadır. Kapitalizmin paradoksal bir ölüm dürtüsü ürettiğini iddia eden Han için insanın ölümden yoksun bir yaşamın peşinden koşmasının kendisi ölümcüldür. Performans, fitness veya botoks zombileri, yaşayan ölü halindeki bir yaşamın görüngüleridir. Bizatihi sermayenin biyopolitik görüngüsü olan sağlık histerisinden kurtulup gerçekten canlı olan, ölümü kabullenerek içine alan yaşama yönelmek Han’ın çözümüdür (Han, 2020b: 15). Aksi takdirde ölümsüzlük sadece yaşamı feda ederek ulaşılabılır bir hedeftir (Han, 2020b: 17). Yani bu paradokstan kurtulmanın yolu ölümü yaşama geri verecek bir yaşam biçimine dönmemiz olacaktır (Han, 2020b: 22).

Elbette bugün sosyal medya aracılığı ile toplulukların bütünüyle sermayeye dönüştürülmesi söz konusu olduğundan, odaklanılması gereken konuların başında bu konu gelmektedir. Han, fazla sözü eğip bükmeden sanallaşmış ilişkilerin doğasına ilişkin tespitini doğrudan yapıyor. Günümüzde amaçtan bağımsız bir dostluk ortadan kalkmakta ve karşılıklı değer biçme toplumunda dostluk da ticarileşmektedir. Han’a göre İnsan kendisine daha iyi değer biçilebilmesi için başkalarına dostane davranmaktadır (Han, 2020b: 28) ve ticari değerlendirmeden kaçabilen yaşam alanı neredeyse yok gibidir (Han, 2020b: 29). Maalesef yaşamımızın odağına yerleşen dijitalleşme “insan yaşamının ticari sömürsünü önemli ölçüde kolaylaştırmakta, genişletmekte ve hızlandırmaktadır” (Han, 2020b: 29). Elbette sadece kapitalizmin güçlü bir enstrümanı olarak sosyal medyayı eleştirmek yeterli değildir. Bir de insani ilişki boyutuna getirdiği darbe söz konusudur. Bu konudaki çalışmalardan birisini yapmış olan Dönmez, (2021) sosyal medyanın kişilik gelişimini olumsuz yönde etkilediği iddiasına dayanan makalesinden önce Han’ın bu kitabını okuyup iddiasını daha da güçlendirecek birkaç atf alamadığından dolayı kuşkusuz üzüntü duymuştur. Tam da Hilmi Ziya Ülken’in teorisinde belirttiği gereklilikten bahsetmektedir

Han. Ona göre “Dostluk ve arkadaşlık, ötekiyle kurulan ve “ben”i stabilize ederek gerçekleştiren bir ilişkidir. Sosyal medyadaki “arkadaşlar” ötekinin olumsuzluğundan yoksundur. Alkış tutan bir kitleden ibarettir onlar. Başkalıklarını like ile yok etmektedirler” (Han, 2020b: 58).

Han dijitalleşmeye ilişkin görüşlerini yeni kavramsal öneriler sunarak zenginleştirmektedir. Örneğin bir kitabının da adı olan “Enformasyon Yorgunluğu” (Han, 2020b: 108) “Homo Saliens” (Han, 2020b: 66) (Nietzsche’nin son insanları hoplayıp zıplayan örümcek maymunlar olarak adlandırmasından mülhem ekran karşısında hoplayıp zıplayan insan anlamında) gibi kitap okunduğunda oldukça ufuk açıcı şekilde içleri doldurulmuş kavramlarla karşılaşmak mümkün.

Han karamsar bir çağ çizmesine ve zombileşmiş bir insan topluluğu betimlemesine rağmen hala parlak bir biçimde düşünenlerin ve kendi durumunu sorgulayanların var olduğunu bu eseriyle bize göstermektedir. Bu çağı deneyimleyen biz insanlar adına gelecek için umut vericidir. Ayrıca Han, sadece katı eleştirisiyle işlevini sonlandırmamaktadır. Bazı çıkış önerileri de ortaya koymaktadır. Örneğin veri totalitarizmini önlemek için yeni, radikal yaklaşımlara ihtiyaç olduğunu belirtiyor ve yeni dijital bir antropolojiye, dijital bir bilgi ve algı teorisine ihtiyacımız olduğunu söylüyor. Dijital bir sosyal felsefe ve kültür felsefesi öneriyor. Heidegger’in varlık ve zaman kitabını dijital zeminde yeniden güncellememiz gerektiğini iddia ediyor (Han, 2020b: 110). Han’a göre dijitalleşme Heidegger’in “eşya” kavramını nihai olarak ortadan kaldırdıysa ve yeni bir varlık ve yeni bir zaman üretmeye başlamışsa bizler de daha fazla teori üretmeye cesaret etmeliyiz. Akademik felsefenin fazla ürkek davranmaması bir tane sahip olduğunu gösterecek şekilde huzursuzluk duyup sarsılması gerekmektedir.

Bu tanıtım yazısını, Han’ın yukarıda belirtmiş olduğumuz düşüncelerine yakınlık duyan ve benzer bir yol takip eden akademisyenleri cesaretlendirecek ve çalışma motivasyonunu artıracak bir kitap olduğunu söyleyerek sonlandıralım.

Kaynaklar

- Bauman, Z., & Mazzeo, R. (2019). *Edebiyata Övgü* (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dönmez, İ. H. (2021). Hilmi Ziya Ülken’in “Aşk Ahlakı” Görüşü Bağlamında Dijital Sosyalliğe Eleştirel Bir Bakış. *TRT Akademi*, 6(12), 226-243.
- Han, B.-C. (2020a). *Güzeli Kurtarmak* (K. Filiz, Çev.). İstanbul: İnsan-sanat Yayınları.
- Han, B.-C. (2020b). *Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü* (Ç. Tanyeri, Çev.). İstanbul: İnka Yayınları.
- Schirrmacher, Rank (2017) *Ego Yaşam Oyunu*, (Ö. Küskü, Çev.). İstanbul: Asi Kitap Yayınları.